

NIELS SKOVGAARD

Niels Skovgaard døde den fjerde februar, kun nogle uger efter xylograf Hendriksen. De to mænd havde i sin tid staaet i nært samarbejde og Skovgaards første større illustrationsarbejde blev udført til »Foreningen Fremtiden«, hvis publikationer F. Hendriksen forestod. Kunsthistorikeren Henrik Bramsen bringer her en studie over Skovgaards fremgangsmaade og figurstil i illustrationerne.

TEGNINGERNE til folkevisen om Thorbens Datter og hendes Faderbane viser, at Niels Skovgaard i den første del af sin illustratorvirksomhed havde tilknytning til samtidig engelsk tegnekunst. Der er lagt vægt paa de lange klare streger og paa modsætningerne mellem sort og hvidt og mellem vandret og lodret; overhovedet paa elementære ornamentale fladevirkninger. Mens det nogle steder har ført til et lidt almindeligt dekorativt spil, er der andre steder opnaaet meget forfinede virkninger. Det gælder især den side, hvor linierne med den smukke skrift modsvares af fire enkeltstaaende figurer.

Men selv i dette billede spores en vis rumlig spænding, der maaske giver udtryk for en utilbøjelighed til den bundne, ensidigt dekorative stil og et ønske om en plastisk, udtryksfuld figurstil. De to nederste figurer har trods deres ornamentale adskillelse et rumligt samspil foruden at de hver for sig er rumligt bevægede. De har deres forgængere i Myrons gruppe af Athena og Marsyas, der dog først en halv snes aar senere blev rekonstrueret. Skovgaard røber sig allerede her ikke alene som den fine kender af græsk skulptur, men ogsaa som kunstneren, der

i antikkens aand giver den legemlige aktion - her som udtryk for en sindstilstand hos den skildrede person - plastisk form i dens mest karakteristiske moment.

Trods tilknytningen til de morris'ske principper, der her ses, tog Skovgaard i virkeligheden ikke fortrinsvis bogmæssige hensyn, men tekstmæssige. Billederne er imidlertid mere end blot sideordnede saavel typografisk som tekstligt, men repræsenterer en *udbyggelse* af teksten paa bestemte og handlingsmæssigt væsentlige punkter. Som en kirurg lagde han sine snit paa vigtige punkter, standsede saa at sige fortællingens fremadskriden for at drage læseren ind i en rumlig billedverden, der levendegør teksten. Hans maal var at faa billedets handling til at præge sig i bevidstheden i eet nu. Det sker ved billedets særlige rumlige ordning, som kan have karakteren af en simplificering, men ikke behøver at have det, og hvor vægten er lagt paa de handlende personers legemlige udfoldelse fastholdt i billedet paa det dramatiske højdepunkt eller i et andet karakteristisk og for handlingen betydningsfuldt øjeblik. Ofte er emnet to legemers rytmiske samspil som i »Thorbens Datter« med de ganske lette, men vigtige forskydninger eller som i billedet fra »Regnar Lodbrogs Saga« af Iver Benløs' kamp med troldkoen med katastrofens voldsomhed.

Den dekorative stil i »Thorbens Datter« er iøvrigt ikke det tidligste stadium i Skovgaards illustrationer. Allerede fem aar før i 1887-88 tegnede han illustrationerne til Poul Martin Møllers »Sct. Laurentius«. Her genkender man æventyrillustrationernes Skovgaard, især i billedet med den lyttende Laurentius' patetiske skikkelse og trol-

denes groteske figurer, men som helhed er fortællemaaden i disse illustrationer bredere end de senere, idet der ikke i saa udpræget grad er lagt vægt paa den handlingsmæssigt tilspidsede situations tydeliggørelse. I de følgende aar synes kunstneren imidlertid, maaske ved sin kunstneriske og kunsthistoriske beskæftigelse med skulptur helt at være kommet til klarhed over sine maal. Samtidig kom han ind paa eksperimenterne i ornamental retning, som imidlertid viste sig at falde vanskeligt i traad med det, der i virkeligheden var eneste væsentlige for ham: bevægelsen og plastikken. Sidespringet i »Thorbens Datter« spiller dog en væsentlig rolle i udviklingen ved opdyrkelsen af den klare streg, som i de senere arbejder kommer til at samarbejde nøje med den rumlige udfoldelse.

I 1897 kom »Rolandskvadet« og i 1902 illustrationerne til Odysseus i Morten Pontoppidans genfortælling. Det er sikkert ikke for meget sagt, at naar bogen har haft den betydning, som udgiveren har ønsket, skyldes det i mindst lige saa høj grad Skovgaards billeder som teksten, hvis akademiske fortællemaade ofte undlader at gøre virkninger paa børn. Derimod glemmer de ikke tegningerne let. Især forstaas billedet med mændenes forvandling til svin ganske umiddelbart. Den næsten kinematografiske fremstilling af forvandlingens faser er beundringsværdig i dens letforstaaelighed.

Det er ikke meningen her at gennemgaa Niels Skovgaards illustrationsarbejde systematisk, men blot at paa-pege visse karakteristiske træk i hans figurstil, belyst ved nogle *varianter* til illustrationerne. En kort opregning af

arbejderne skal dog gives. Efter Odysseus gik der en halv snes aar, inden »Danske Sagn og Æventyr« begyndte at komme. Første hefte kom 1913, de følgende i 1918, 1923 og 1929. Den samlede udgave kom i 1928 paa Skovgaards halvfjerdsaaers dag. Ind imellem udkom »Bjovulf«, genfortalt for børn af Thora Konstantin-Hansen (1914), »Udvalgte sønderjydske Folkesagn« 1919 i anledning af genforeningen sammen med broderen Joakim, og »Børnevers« af Ingeborg Simesen i 1922. Endelig i 1935 »Regnar Lodbrogs Saga«, genfortalt af Valdemar Rørdam.

Af disse er illustrationerne til »Danske Sagn« forlængst fastslaaet som et hovedværk i dansk illustrationskunst. De sønderjydske illustrationer er mindre kendt; aarsagen maa her være den mindre umiddelbart tilgængelige tekst. Tegningerne staar ikke tilbage for billederne til »Danske Sagn«, og rummer endda deres særlige fortryllelse. I »Bjovulf« ses Skovgaards slægtskab med Frølich i tegningen af Bjovulfs kamp med troldkællingen, der øjensynligt gaar tilbage til Frølichs tegning af Hjalmar's kamp med Angantyr, ligesom helten Bjovulf selv var i familie med helten Angantyr. Tegningerne til »Børnevers« har en mere speciel karakter. De er ikke opstaaet som illustrationer til versene; tværtimod er disse skrevet over tegningerne, som oprindeligt var en privat morskab mellem kunstneren og hans børn, tegnet *alla prima*. Tegningerne faar dog derved deres egen interesse. De viser - og især tegningen med børnene, der belurer renkalven - hvorledes Skovgaard selv uden forberedelser formaar at lade et almengyldigt billede fremstaa. I bogen er desværre no-

get af originalens slaende billedvirkning gaet tabt ved en forkert proportionering. »Regnar Lodbrogs Saga« viser, hvorledes den da syvoghalvfjerdsindstyveaarige mester intet væsentlig har tabt af sin kraft. Stregen er blevet grovere, men sansen for billedvirkningen, for rummet og for personernes bevægelse er lige levende.

I anden samling af »Danske Sagn« har Skovgaard haft flere medillustratorer, deriblandt Joakim Skovgaard, Fritz Syberg og Johannes Larsen, som hver for sig har ydet meget smukke bidrag. I det væsentlige bidrager de dog blot til at fremhæve Niels Skovgaards specielle evner paa æventyrillustreringens omraade; og det er ikke uden berettigelse, at deres tegninger er udeladt i udgaven fra 1928. Næst efter Skovgaard har egentlig Arnoff Thomssen ramt den særlige æventyrtone bedst.

Niels Skovgaards særlige fremgangsmaade belyses især gennem et meget stort antal varianter, af hvilke de fleste af de ældre efterhaanden er kommet ud blandt folk eller i offentlig eje, mens resten ejes af kunstnerens arvinger. Det drejer sig her mest om tegninger til »Regnar Lodbrog«. Af en anden art er to blade med modelstudier til tegningen til æventyret om »Kong Lindorm« med pigen, der pisker ormen. Tegningen i bogen er dateret 1911. Ellers synes Skovgaard ikke at have benyttet direkte modelstudier til illustrationerne.

Niels Skovgaard havde som illustratør det tilfælles med Joakim Skovgaard, at han udførte en række næsten ens tegninger til hver illustration. Men mens Joakim skabte den endelige tegning ved en sammenklæbning og over-

klæbning af dele af de forskellige tegninger, blev arbejdet for Niels Skovgaards vedkommende afsluttet ved en udvælgelse af en af tegningerne. Variantrækken afsluttedes enten ved at kunstneren med en tegning ikke mente at ville kunne opnaa væsentlig bedre resultat, eller derved, at han som han selv sagde »kørte træet«. I det sidste tilfælde blev det ofte en af de tidligere tegninger, der valgtes. Mange af varianterne er ufuldendte, idet kunstneren har ment ikke at have muligheder for et tilfredsstillende resultat. - Som slutvignet er afbildet en saadan ufuldendt tegning til »Kraka ælter Dejg«. Det er forgrundsfiguren. Den illustrerer ved sammenligning med den færdige illustration, hvorledes udformningen paa ganske ligefrem maade har taget sit udgangspunkt i forgrunden og rummet er saa at sige bygget op udenom figurerne sammenbundet ved deres blik's baner. En anden ufuldendt tegning, som skulde illustrere fortællingen om Kong Abels kørsel i Sønderborg (fra de sønderjydske æventyr) viser, hvordan kunstneren under arbejdet er kommet til klarhed over, paa hvilken maade fortællingens dramatik renest vilde faa billedligt udtryk. Kongen spørger ved nattetide med fire sorte heste for sin vogn. Folkene trækker reb over gaden, men de brister da kongen kommer. I den ufuldendte tegning er stemningen vel anslaaet; den skildrer det øjeblik, da rebet *er* sprængt. I den anvendte tegning er der opnaaet en høj grad af dramatisk effekt ved at vise selve spændingsøjeblikket. Paa denne maade arbejder kunstneren sig hen til det haarfint præcise dramatiske udtryk.

Det er kun en enkelt side af Skovgaards illustrationskunst, der her skal berøres, og pladsen tillader endda kun opstillingen af faa eksempler. Forbigaas maa saa væsentlige bestanddele som hans humor, der ofte er beslægtet med Wilhelm Busch, men er hjerteligere, landskaberne, som giver mange af tegningerne en meget indtrængende stemning, og mange andre forhold. Det maa ogsaa forbigaas, hvorledes Skovgaard som illustratør spænder endnu videre, end de offentliggjorte illustrationer lader formode. Sansen for at kommentere begivenheder indenfor hjemmet kunde maaske være blevet udvidet til at omfatte større kredse og et ganske lille rids med en illustration til Bellman fortæller om, at det ikke var af indre nødvendighed, at æventyret og sagnet alene blev hans domæne.

Mange af de færdige varianter især til »Regnar Lodbrog« er næsten ens, saaledes at det kan være vanskeligt at se, hvad det i hvert tilfælde er, der har haft betydning for Skovgaards valg. Ofte synes de tegninger at være foretrukket, hvor æventyrstemningen er særlig stærkt betonet, selvom det er sket paa bekostning af andre egenskaber. Tre ufuldendte tegninger til »Ivar Benløs' Kamp med Troldkoen Sibylja« fra »Regnar Lodbrog« er imidlertid ret forskellige indbyrdes og belyser sammen med den anvendte tegning, som atter er forskellig fra de tre, hans særlige fremgangsmaade. Fortællingen selv er meget dramatisk. Ivar bæres paa et skjold forrest i brødrenes fylking. Troldkoen har faaet en pil i hvert øje og stormer frem. Da den er ni alen fra dem, byder Ivar: »Kast mig nu«. »Og idet de kastede ham, blev han saa let som et Barn.

Fig. 1.

Fig. 2.

Men da han rørte Sibyljas Ryg, faldt han saa tungt som en Klippeblok. Alle hendes Knogler knustes under ham, og hun døde strax». Saaledes er Rørdams glimrende genfortælling. Skovgaard har formodentlig først udført de to tegninger, der skildrer det øjeblik, da koen dræbes. Tegningerne er motivmæssigt næsten ens, men scenen er set fra forskellig side, og de belyser derved Skovgaards plastiske opfattelsesmaade. Det er som tegninger efter en skulptur. I randene af tegningerne og bagpaa er der blyantsrids af koen i forskellige stillinger. En meget virkningsfuld løsnings giver især den ene af de to tegninger (fig. 2). Man formelig hører ryggen knække under mandens tunge næver. Men kunstneren har øjensynligt ikke været tilfreds. Vi kan forstaa, han har følt, at den rumlige

Fig. 3.

Fig. 4.

og rytmiske forbindelse med gruppen af mændene med skjoldet ikke var blevet løst paa helt tilfredsstillende maa-
de. Han har derfor i de næste tegninger (fig. 3 og 4)
valgt at fremstille Ivar svævende i luften i fart fremad
som et projektil, mens koen tordner frem under ham. I
en brøkdal af et sekund vil lethedens være forandret til
knugende tyngde og farten til fald. I den anvendte teg-
ning er den dramatiske spænding stærkere end i den
næstsidste tegning. En afstandsfor skydning mellem dyret,
manden og mændene med skjoldet og forskellige andre
mindre forandringer spiller en væsentlig rolle. Skjoldets
stilling er forandret, pilene i koens øjne er knækket un-
der farten og dyret er fra at være et zoologisk temmelig
korrekt væsen blevet et monstrum med strittende haar

(fig. 4). Disse tegninger fortæller bedre end mange ord om sjælden evne til indlevelse i en tekst, om usvækket sans for rumlig dramatik og om usvækket kunstnerisk energi; alt det, som tilsammen danner grundlaget for det vigtige afsnit i dansk tegnekunst, der hedder Niels Skovgaards illustrationer.

HENRIK BRAMSEN

